

Oyuna zaman yok, ama sokaklar bizim (*)

Çocuklarla ilgili bir yazı yazmayı denesem aklıma her zaman onlarla ilişkili kavramlar gelir. Başlık seçmek bazen kolay bazen de güçtür. Yazınız ne şekilde olursa olsun biri yada birileri tarafından okunmak için kaleme alınmıştır. Başlık okuyucunun ilgisini çekerse yazınızın okunma şansı yükselir. Nurullah Ataç'ın deyimi ile yaşamda hepimiz bir malın satıcılarız. Yazdıklarımızın okunması, düşündüklerimizin paylaşılmasını amaçlarız. Bu yazının da bundan farklı amacı olmadığını ifade etmeliyim.

Yazının başlığına takılıp konuyu geçiştirmek gibi bir niyetimiz yok. Ama isterseniz ilk cümleyi de çarpıcı bir veri ile tamamlayalım: “ Dünya’da 14 yaşın altında 250 milyon çocuk çalışmaktadır.” Yakınlarınız arasında çalışanlar çocuklar yoksa ne kadar duyarlı da olsanız, vereceğiniz yanıt çoğu kez “evet haklısınız ama benim çocuğum çalışmıyor “ türünden bir kalıp olması kuvvetle muhtemeldir. O zaman büyölteci biraz sizden yana çevirmek gerekiyor. Türkiye’de 6-17 yaş dilimi içindeki çocuklardan ekonomik faaliyetlerde bulunanların oranı yüzde 10.2 olarak tahmin edilmiştir. Üstelik bu sayı devletin resmi organları tarafından hesaplanmıştır. Bu sayı içinde sokakta ve geçici işlerde düzensiz olarak çalışan çocuklar dahil değildir.

Çocukların Çalışma alanları

Çocukların çalışma alanlarını seçmek gibi bir lüks tercihleri olmamaktadır. Çoğunlukla, önlerine hangi iş getirilirse, onu yapmak durumunda kalmaktadır. Buna rağmen Tarım sektörü başta olmak üzere Sanayi, ticaret gibi sektörler çocukların Türkiye’de sıkça çalıştığı alanlar olmaktadır. Dünya ölçeğinde çocukların çalışma alanları Halı dokumacılığından Konfeksiyon ve ayakkabı üretimine kadar farklı imalat sanayi kolların da olmaktadır. Filipinler ve Tayland ta ise Çocukların çalışma alanları arasında fahişelik de girmektedir.

Sokak satıcılığı ve ev işlerinde önemli sayıda çocuk istatistiklere dahil olmadan çalışmaktadır. 6-17 yaş grubu içinde Türkiye’de ev işlerinde çalışan çocukların sayısı 4.785 bine ulaşmıştır. Evlerde çalışan çocukların yaklaşık 3/4 ü kızlardan oluşmaktadır.

Çizelge1 Çalışma Durumlarına göre 6-14 yaş grubu çocuklar 1994-1999 (bin Kişi)

	1994	1999
Ekonomik işlerde Çalışanlar	974	511
Ev İşlerinde çalışanlar	2764	3329
Çalışmayanlar	7670	8226
Toplam	11406	12065

Kaynak : DİE 1994 ve 1999 Çocuk İşgücü anket sonuçları

Görüleceği gibi 6-14 yaş grubu içinde bile ev işleri olarak tanımlanan ve tamamen enformel nitelik taşıyan işlerdeki çocuk sayılarında beş yılda yüzde 20 artış izlenmiştir. Aynı dönem içinde ve 6-14 yaş grubu içindeki çocukların sayısındaki artış ise yüzde 5 de kalmaktadır. Zorunlu eğitim yasasına rağmen son yıllarda çocukların işgücü piyasasına daha fazla katıldıklarının göstergesidir. Evlerde çalışan çocuk sayısındaki artış da dikkat çekicidir.

1999 Çocuk işgücü anket sonuçları 6-17 yaş dilimini esas almıştır. ILO ya göre 18 yaşın altında ekonomik faaliyetlerde bulunanlar çocuk işçi olarak tanımlanmaktadır. Anket sonuçları 6-17 yaş dilimi arasındaki çocukların kırsal alanda kentlere göre daha fazla istihdam edildiklerini, Kız çocukların ise hem kentsel alanda hem de kırsal alanda erkeklerden daha fazla istihdam edildiğini anlaşılmaktadır.

Çocuklar neden çalışırlar,?

Çocukların iş hayatına dahil olmalarında çok farklı neden olmasına rağmen itici etkenin mensup oldukları ailenin ekonomik güçlükleridir. Çalışmaya başlamaları olgusu küçük yaşlarda ailelerinin tercihi olarak , daha sonraki yaşlarda ise sınırlı ölçüde kendi tercihleri olarak ortaya çıkmaktadır. Bunların dışında çocukların çeşitli nedenlerle eğitim sistemi dışında kalmakta oluşları da çalışmaya iten etkenler arasındadır.

Çocukları çalışmaya iten etkenlerin dışında onları iş piyasasına çeken etmenlerde bulunmaktadır. Bunların başında çocuk işgücünün görece daha ucuz olması nedeni ile tercih edilmesi ve bu durumu sürdürecektir olan çocuğun gerek toplum içinde gerekse aile içindeki güçsüzlüğü diğer bir tercih nedenidir. Bu güçsüz konumları ve kendi kararlarını verememeleri çocukları daha fazla iş hayatına çekmektedir. Özellikle bir çok Afrika ve Asya ülkesinde enformel alanda çocuklar çalışmaktadır.

Giderek daha fazla çocuğun yasal düzenlemelerin bulunduğu formel alan dışına kayması enformel iş olanaklarının yaygınlaşması sonucudur. Kısaca çocuklar iş piyasasına katılmaları sadece ekonomik nedenlerle yani aile gelirine katkı sağlamak nedeni ile değil o piyasaların çok çeşitli nedenlerle çocuk işgücü taleplerinden de kaynaklanabilmektedir. Bu bir tür sarmal olarak sürekli bir kısır döngü oluşturmaktadır. Çocuğun gelirine muhtaç aile çocuklarını çalıştırmakta ancak bu yoksulluğu azaltmamakta aksine arttırmaktadır. Çalışmak zorunda kalan çocuklar eğitim alamadıkları için gelecekte çalışacakları işler de daha düşük ücretli işler olacak yoksulluğun çemberi devam edecektir.

Çocukların çalışmaya iten nedenlerden biri de Eğitim sisteminin zayıflığından kaynaklanmaktadır. Çalışmaya başlayan çocukların önemli bir kısmı okul sistemini terk eden çocuklardan oluşması da bu durumu göstermektedir.

Çizelge:2 6-17 yaş grubu çocuklardan okulu bırakma nedenleri (1999)

Çocuğun okula ilgi duymaması	30.8
Okul masraflarının Yüksek olması	23.7
Okulun uygun olmaması	9.6
Ailenin izin vermemesi	6.9

Kaynak: DİE Çocuk İşgücü Anketi sonuçları 1999

Dünya bankasının hazırladığı “Dünya Kalkınma Raporunda “ milli gelir içinde eğitime en az pay ayıran ülkeler arasında Türkiye’de bulunmaktadır. Ayırılan payın küçüklüğü eğitimin kalitesini etkilemekte , ve eğitimde fırsat eşitliğini zedelemektedir. Okul masraflarının yüksekliği nedeni ile eğitimden ayrılanların oranı bu nedenle oldukça yüksektir.

Çocukların eğitim nedeni ile iş hayatına katılmalarında ortaya çıkan bir başka noktada kız çocukları ile ilgilidir. Ağırlıklı olarak ev işlerinde çalışan kız çocukların eğitimi erkeklere göre daha geri planda kalmaktadır. Çocuk sayısının fazla olan ailelerde erkek çocuklar okula gönderilirken kız çocuklar eğitim dışında bırakılmaktadır. Ailenin izin vermemesi nedeni ile eğitimi terk eden kız çocukların oranı yüzde 9.9 erkeklerin oranı ise yüzde 2.4 de kalmaktadır.

Çocuk çalışmasının Ortaya koyduğu sorunlar

Her şeyden önce çocukların çalışması onların fiziki ve moral gelişimlerini olumsuz etkilediği için bir çok ulusal ve uluslararası sözleşme bu konuya değinmiştir.(Çocuk hakları Evrensel Bildirgesi, Çocuk Hakları Sözleşmesi, İstihdama Kabul de asgari Yaşa ilişkin sözleşme, bunlardan bazılarıdır.)

İş yaşamına erken dönemlerde atılmak çocukların ruhsal gelişimlerini olumsuz etkilemesinin sayısal verilerini bulmak son derece güçtür. Ancak çalışan çocukların formel iş piyasası içinde uğradıkları fiziksel zararları saptamak mümkün olabilmektedir. Örnek verirsek Türkiye’de 19 yaşından küçük 5473 çocuk iş kazası geçirmiştir. Bu çocuklardan 134ü sürekli iş göremez duruma gelmiştir. İş kazası ve meslek hastalığı nedeni ile ise 1999 yılı içinde 18 çocuk hayatını kaybetmiştir. (SSK İstatistiği) Asıl önemlisi bu çocukların dışında da enformel iş piyasalarında çalışan ve çeşitli bedensel sakatlıklar geçiren çocuklara ilişkin verilere sahip değiliz.

Çocukların iş piyasalarına erken katılmaları aynı alanlarda çalışmalarından ötürü yetişkinlerin işsiz kalmaları da ciddi bir sorun olarak görülmektedir.

Eğitim sisteminden uzakta kalan çocukların iş piyasalarına katılmaları ancak niteliği düşük ve hüner gerektirmeyen işlerle sınırlı kaldığı için bu çocukların yetişkin oldukları dönemde de potansiyel işsiz olmaları kuvvetle muhtemeldir

Öte yandan Çocukların çalışmasını sınırlayan yasal çerçevenin uygulanma alanı formel iş piyasalarıdır.Bu nedenle çocuk çalıştırma enformel istihdam alanlarına doğru bir genişleme gösterdiği kimi sektörlerde bu alanı beslediği gözlenebilmektedir.

Çocuk çalışmasına ilişkin Ulusal Mevzuat

Çocukların çalışmasına ilişkin ulusal mevzuatımızda bir çok hüküm bulunmaktadır. Bu mevzuatta genel anlamda Çocuk çalışmasını ortadan kalkması değil onların olumsuz koşullardan etkilenmelerinin azaltılması hedeflenmiştir. Buna rağmen 6-17 yaş sınırları içinde 1.6 milyon çocuğun ekonomik faaliyetlerde bulunuyor olması(1999) ve ,bu sayının giderek artmakta oluşu sadece mevcut koşulları açısından değil sayısal olarak da olumsuzluklara işaret etmektedir.

İlgili olan bu mevzuatın kısa bir dökümü aşağıdadır. Yasal çerçevenin bulunması sorunu ortadan kaldırmadığı gibi uygulanma şansı konusunda da kuşkuyla bulunmaktadır.

Anayasa Mad.50 Kimse yaşına cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmaz. Küçükler..... çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar.

Borçlar Kanunu mad. 318 Küçükler ile yapılan çıraklık mukaveleleri usta ile yasal vasisi veya sulh hakiminin onayı ile imzalanmadıkça geçerli değildir.

Borçlar Kanunu mad. 330 Usta çırığa sanatı olanca dikkat ve itina ile öğretmeye mecburdur. Usta çırığın mecburi derslere devamına lüzümü olan zamanlarda müsaade etmekle mükelleftir.

İş Kanunu mad. 49 18 ve daha küçük yaştaki işçilere verilecek yıllık ücretli izin 18 günden az olamaz

İş Kanunu mad. 67 15 yaşından aşağı çocukların çalıştırılması yasaktır. Ancaköğrenimden yararlanma yeteneklerine zarar vermeyecek hafif işlerde 13 yaşını doldurmuş çocukların çalışması mümkündür.

İş Kanunu mad. 69 Sanayiye ait işlerde 18 yaşını doldurmamış erkek çocuklarla her yaştaki kadınların gece çalıştırılmaları esas itibarı ile yasaktır.

İş Kanunu mad.78 16 yaşını doldurmamış çocuklar ağır ve tehlikeli işlerde çalıştırılmaz.

İş Kanunu mad. 80 13 den18 yaşına kadar çocukların herhangi bir işe alınmalarından önce 18 yaşını dolduruncaya kadar en az altı ayda bir doktor muayenesinden geçirilerek işte çalışmaya devam etmelerinde bir sakınca olup olmadığı kontrol ettirilmesi zorunludur.

Çıraklık Kanunu mad. 10 Çırak olabilmek için 13 yaşını doldurmuş 19 yaşını bitirmemiş olmak gerekir. (14 yaşını tamamlamak gerekmektedir.)

Çıraklık kanunu mad. 14 Çıraklığa bir deneme dönemi ile başlanır.Bu dönem bir aydan az ,üç aydan fazla olamaz. Çıraklık süresi 3-4 yıldır. Bu süre kesintisiz devam eder.

Çıraklık kanunu mad. 25 İşletmelerde meslek eğitimi gören aday çırak veya çırığa yaşına uygun asgari ücretin yüzde 30 undan aşağı olmamak üzere ücret ödenemez.

Aday çırak veya çırığın işyerinin kusuru halinde meydana gelecek iş kazaları ve meslek hastalığından işveren sorumludur.

Aday çırak ve çıraklarınsigorta primleri yaşlarına uygun asgari ücretin yüzde 50 si üzerinden Bakanlık bütçesine konulan ödenekle ödenir.

Polis vazife selahiyet Kanunun mad.12 21 yaşından küçük kadın ve erkeklerin gazino, bar, kafeşantan ve buna benzer işçi kullanılan yerler ile banyo hamam ve plajlarda çalıştırılmaları yasaktır.

Hıfzısıhha Kanunu mad. 173 16 yaşından küçük işçiler günde en çok 8 saat çalıştırılabilir.

Son söz

Oyuna zamanı bile kalmayan ve iş peşinde koşan çocukların karşılaştığı olumsuzlukların bazılarını sıralamak bile bu yazıyı okunması açısından bir hayli uzun hale getirecek . Gerek Türkiye’de gerekse çocuk çalıştıran bütün ülkelerde çocuk işçiliğinde karşılaşılan sorunlara karşı önerilen farklı programlar bulunmaktadır. Uluslar arası Çalışma Örgütünün “ çocuk işçiliğini önleme programı(IPEC) bunlardan biridir.Türkiyenin de 2001 yılında onayladığı 182 sayılı En Kötü koşullarda çalışan çocuklara karşı acil Eylem planı ve sözleşmesi ve 138 sayılı çalışma da asgari yaş sınırı adlı sözleşmelerde de amaçlanan çocuk işçiliğinin tamamen yasaklanması gibi mevcut koşullarla uyumlu olmayan bir çerçeve

bulunmamaktadır. Ancak çocukların iş piyasalarında veya bu piyasaların dışında tamamen ucuz işgücü kaynağı olarak yararlanmalarının önüne geçilmelidir. Kaldı ki sorunun kaynağı sadece ekonomik nedenlere bağlı kalmamaktadır.

Çocukların iş piyasasına katılma dışında kendilerine veya ailelerine sunulan tek seçeneğin “sokak” olarak kalması, onların çalışmasını toplumun önemli bir kesimi tarafından kabul görmesine yola açmaktadır. Oysa eğitimden şu yada bu yolla ayrılan bir çok çocuğun çalışmasında okul hayatına karşı duyulan tepkiler önemli rol oynamaktadır.

Uygulanan Çıraklık Eğitim sistemi yapılan bütün özendirmelere rağmen büyük kentlerde beklenen katılımı sağlayamamıştır. Yaklaşık on yıldır çırak eğitim merkezlerinde okula giden çocuk sayısı değişmemektedir. Çocukların bir meslek öğrenmesi temeline dayalı olması gereken çıraklık statüsü, karşılaşılan sorunlar nedeni ile uygulanma şansı çok sınırlı kalmış, işgücü içinde çok genç yaşta bir nitelik kazanmadan iş arayanlardan oluşan genç bir grup oluşmuştur. Çıraklık yasasının uygulamalarına karşı çırak çalıştıran küçük işverenlerin duyarlı kalmadıkları gözlenmektedir.

Çalışan çocuklara ait bu kısa yazı karanlık bir tablo sunmaktadır. Ancak onlar “bizim geleceğe ilişkin en güzel hayallerimiz” olduğu için hala yapabileceklerimiz olduğunu düşünüyorum . Ne dersiniz...???

(*) Yılbaşının gecesinin bir gün sonrasında İstanbul Vatan caddesinde bir köşede uykuda donarak ölen Sefa Göbel’in mutsuz anısına.....

Kuvvet Lordoğlu
klordoglu@marmara.edu.tr
Aralık 2001